

identifikacije i sustava vrijednosti stanovnika Vojvodine.

Iz knjige je vidljiv uloženi napor u složno istraživanje i njegovu prezentaciju putem realnih podataka s terena koji govore o fenomenu identiteta. Bez obzira na to što u radu možda nedostaje uvodni dio s malo detaljnijim opisom istraživanja i projekta koji bi se odnosio na sve autore, ovakav obuhvatni i longitudinalni način istraživanja svakako je hvalevrijedan sociološki pothvat.

Margareta Gregurović

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, Neil Washbourne (ur.)

Kulturna geografija: kritički rječnik ključnih pojmova

Zagreb: Disput d.o.o., 2008, 295 str.

Nedavno objavljena knjiga *Kulturna geografija: kritički rječnik ključnih pojmova* hrvatski je prijevod engleskog izvornika *Cultural geography: a critical dictionary of key concepts*, dopunjen pogovorom Laure Šakaje »Kulturna geografija, ili zašto se stvari na različitim mjestima događaju različito«. Osim urednika, uglavnom geografa (D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley), doprinos su dali i međunarodno priznati socijalni antropolozi, sociolozi, politolozi i stručnjaci kulturnih studija. Iz okupljanja stručnjaka različitih znanstvenih disciplina, što nedvojbeno upućuje na pragmatično shvaćanje pojma interdisciplinarnosti u kulturnoj geografiji, iščitava se želja za uvažavanjem razli-

čitih gledišta o nekom pojmu, otvorenošću prema novim idejama, pogledima i sadržajima te interakcijom raznih znanstvenih disciplina, što rezultira širenjem cjelokupne optike kulturne geografije. Pritom se ipak inzistiralo na primjeni jedinstvenoga kritičkog pristupa kod analize svih pojmova.

Knjiga je koncipirana kao zbornik radova (ogleda) u kojem je na sažet i inovativan način kritički obrađeno 29 pojmova važnih za razumijevanje kulturne geografije. Tako se ondje nalaze objašnjenja i primjeri za bolje shvaćanje nekih geografski relevantnih pojmova, poput kartiranja, kartografije, okoliša, putovanja, turizma i sl., ali i za objašnjenje različitih teorijskih pristupa, poput poststrukturalizma, postmodernizma, kolonijalizma i postkolonijalizma, te proširivanje »polja značenja« pojmova koji zadiru u samu bit kulturne geografije, poput roda, seksualnosti, identiteta, baštine, krajolika, prostora i mjesta.

Ipak, kako i urednici u predgovoru ističu, knjiga nudi objašnjenja samo onih pojmova koje sami smatraju važnima; nikako ne pretendira obuhvatiti sve pojmove koji se pojavljuju u raznovrsnim kulturnogeografskim interesima i predmetima istraživanja, niti žele biti sveobuhvatni i konačni u objašnjenju značenja izdvojenih pojmova. Žele potaknuti kritičko promišljanje, raspravu i razgovor. To čine tako što osvješćuju činjenicu da neke pojmove kojima se svakodnevno služimo i koje doživljavamo kao uobičajene, pa u njihova značenja ne dvojimo, zapravo upotrebljavamo vrlo jednoznačno i površno nemajući pritom na umu da je, ovisno o kontekstu njihove uporabe, riječ o pojmovima znatno složenijega i promjenjivijega značenja. Osim toga cilj im je na što jednostavniji način povezati teorije i ideje s društvenopolitičkim kontekstima u kojima nastaju i

razvijaju se, ali i s praktičnim primjerima proizašlima iz svakodnevnoga života pojedinaca i zajednice.

U predgovoru se ističe i da urednici nisu željeli jednoznačno definirati *kulturnu geografiju* jer smatraju da ju je najbolje poimati kao »stil mišljenja« bez jasno raspoznatljivih granica, a ne kao točno određen, zatvoren i isključiv pojam. Radije stoga govore o višeznačnom pojmu *kulturnih geografija*, pod kojim se podrazumijeva osvješćivanje postojanja pluralizama načina, pristupa i tema koje kulturna geografija problematizira. Smatraju da kulturne geografije ne proučavaju samo diskurse, tekstove i zamišljaje nego i načine života, pitanja distribucije, načine na koje društvene skupine doživljavaju krajolike, kako percipiraju, konstruiraju i osmišljavaju mjesta i prostore, kako uprizoruju identitete, strukturu moći u svijetu u kojem živimo, odnose kulturnih i političkih praksi i dr.

Premda se u podnaslovu *kritički rječnik ključnih pojmova* upotrebljava pojam rječnik, ovaj se zbornik u manjoj mjeri može smatrati rječnikom, a u većoj kritičkim osvrtom na izabrane pojmove, odnosno njihova »polja značenja«. Stoga urednici u predgovoru ne štede retke za objašnjenje pojmova *kritičko*, *kritičke geografije* i *kritička kulturna geografija*. Prema njima, upravo kritička kulturna geografija promatra kulturu u njezinu širem kontekstu društvenih, ekonomskih i političkih utjecaja, postajući tako mostom između misaonoga (idejnog) i materijalnoga (realnog) svijeta. U tom je kontekstu stoga iznimno pogodna za objašnjenje i razumijevanje odnosa u suvremenome, globalizirajućem svijetu. Naposljetku, kritička je i sama knjiga, jer relativizira hijerarhiju znanja, nepovjerljiva je prema »univerzalnim« istinama, zalaže se za decentralizaciju znanja, upozorava na klasna, rasna,

rodna i druga isključivanja te upućuje na važnost diskursa.

Knjiga je podijeljena na tri veće cjeline i ta koncepcija omogućuje lakše razumijevanje i povezivanje značenja srodnih pojmova. Te se cjeline dijele na manje oglede o pojmovima. U prvoj cjelini pod naslovom *Prostor, znanje i moć* obrađuju se pojmovi *poststrukturalizam*, *reprezentacija*, *pozicioniranost/situirano znanje*, *kartiranje / kartografija*, *putovanje / turizam*, *prostor/mjesto*, *krajolik*, *okoliš*, *geopolitika*, *vladanje* i *fleksibilnost*. Zajednička im je želja za razumijevanjem načina na koji pojedinci i skupine shvaćaju sami sebe i svoje međusobne odnose te kako se ti procesi ostvaruju i reprezentiraju u društvenoj, ekonomskoj i političkoj domeni. Također se kroz oglede o navedenim pojmovima problematiziraju neki materijalni i imaginativni načini kojima kolektivna znanja oblikuju društvo te se preispituje opća politika odnosa prema znanju, kao i pozicioniranost istraživača prema znanju koje proizvodi. Ulf Strohmayer primjerice tematizira prirodu poststrukturalne analize u okviru posljedica dekonstrukcije, baveći se pitanjima skepse i dvojbi u tvrdnjama koje pretendiraju biti istinite. Slično tomu Ola Söderström smatra da je reprezentacija jedan od ključnih problema koje valja ispitati. Bitno je naime detektirati tko ima moć reprezentacije i koji se objekti odabiru za reprezentaciju. Ian Cook sa suradnicima raspravlja o tradicionalnim, ustaljenim odnosima moći, apostrofirajući aktivnu ulogu znanstvenika u istraživačkom procesu. Denis Cosgrove prati promjene koje su nastale u poimanju svrhe kartografskoga predočavanja od prvih karata do suvremenih interaktivnih karata na *webu*. Mike Crang naglašava razliku u pojmovima putovanje i turizam, smatrajući da su to ključni geografski pojmovi jer su putovanja odigrala ključnu ulogu

u procesu stvaranja geografskoga znanja. Phil Hubbard i Don Mitchell raspravljaju o tome kako se moć odražava na prostor/mjesto i krajolik. Sally Eden problematizira promjenjivost razumijevanja pojma okoliš. Posljednja tri ogleđa u ovoj cjelini kritički razmatraju odnos moći i vlasti prema znanju i prostoru, na primjer tematizirajući proces kojime država prisvaja znanja.

Druga cjelina *Različitost i pripadnost* obuhvaća pojmove *tijelo, identitet, rod, bijelost, (ne)hendikepiranost, seksualnost, moralne geografije, građanski status i baština*. Bavi se diskusijama o različitostima, načinima definiranja i izražavanja identiteta u simboličnom i materijalnom svijetu, promjenjivosti i višeslojnosti identiteta, pripadnosti kao prostornom i društvenom konstrukt, ali i o osobnome emocionalnom doživljaju identiteta, te odnosima koji nastaju interakcijom različitih vrsta identiteta (npr. između roda i rase ili roda i seksualnosti). Ova cjelina obuhvaća razne prostorne razine, od tijela do nacionalne države, a počinje ogleđima o tijelu i rodu kao fizičkim pretpostavkama za konstruiranje identiteta pojedinaca. Nastavlja se diskusijama koje tematiziraju mnogo složenije pojmove, kao što su (ne)hendikepiranost ili seksualnost. Robyn Longhurst i Peter Jackson objašnjavaju pojmove *tijelo, spol i rod* naglašavajući kako oni zaokupljaju društvenu pozornost u posljednjih nekoliko desetljeća, osobito u feminističkim i postmodernističkim pristupima. James Martin donosi izvrsnu dijakronijsku diskusiju o identitetu i njegovoj ulozi u globaliziranom svijetu, pozivajući se na ideje A. Giddensa, J. Butlera, M. Foucaulta, M. Castellsa i dr. U ogleđima o bijelosti, (ne)hendikepiranosti, seksualnosti i moralnosti ističe se da pojam identiteta osim osobnoga značenja ima i priličnu moralnu i političku važnost. David At-

kinson ističe da su identiteti uvijek ukorijenjeni u prošlosti, ali su podložni procesima selektivnoga pamćenja i zaboravljanja. Darren O'Byrne podsjeća da su identiteti u suvremenome, pokretnom svijetu sve složeniji, pa se sve manje može govoriti o klasičnome nacionalnom identitetu jer je sve više pojedinaca s transnacionalnim identitetom.

Treća cjelina *Granice i međe* objašnjava pojmove *privatno/javno, globalizacija/globalnost, postmodernizam, kolonijalizam/postkolonijalizam, dijaspora, hibridnost, priroda/kultura, društveno-tehničko i kiborške kulture*. Svi su ti pojmovi okupljeni oko ideje relativiziranja ustaljenog shvaćanja pojmova graničnosti i granice, koje je prije karakterizirala binarna klasifikacija »unutar ili izvan« granice, oko problematiziranja promjenjivih stvarnosti i proučavanja organizacije društva od lokalne do globalne razine. Tako David Sibley razmatra razliku između javnoga i privatnog prostora u kontekstu veće pokretljivosti ljudi u suvremeno doba. Njegove ideje produbljuje Neil Washbourne diskutirajući o naoko suprotnim procesima ukidanja granica i nastojanja očuvanja nacionalnih i lokalnih kultura u sveprisutnom procesu globalizacije te pritom ističe procese homogenosti, dominacije i otpora. Ogleđi Stevena Flustyja i Alison Blunt relativiziraju postavke modernizma o nepromjenjivosti, dovodeći u pitanje naizgled stabilne prostorne i vremenske granice. U tom kontekstu govori se o novim geografijama koje potiču nove vrste spoznaja i istraživanja. Anne-Marie Fortier tematizira pojam dijaspore otvaranjem novih pitanja o identitetu, dok Katharyne Mitchell ističe činjenicu da je hibridnost stari, ali u tradicionalnim diskursima često zanemarivan pojam koji, poput mnogih drugih pojmova, doživljava rekontekstualizaciju. Primjer hibridnosti u obliku

kiborga istražila je Judith Tsouvalis. Posljednji se ogleđi bave dualizmima prirodno-kulturno, društveno-tehničko, odnosno granicama među njima, koje u postmodernizmu postaju sve fluidnije.

Radi lakšeg praćenja sadržaja u knjizi i općenito boljeg razumijevanja kulturne geografije, njezinih ključnih pojmova, raznovrsnih predmeta njezinih istraživanja, ideja i tema kojima se bavi, metoda koje primjenjuje i teorijskih pristupa koji su utjecali na njezin razvoj, urednica hrvatskog izdanja Laura Šakaja u pogovoru detaljno opisuje razvoj kulturne geografije, od Schlüterova *Kulturlandschafta* s početka 20. stoljeća i Sauerove *škole krajolika*, odnosno *Berklijske škole kulturne geografije*, do pojave *nove kulturne geografije* i primjene biheviorističkih i humanističkih pristupa sedamdesetih godina, marksističkih i feminističkih pristupa u osamdesetima te *kulturnog obrata* i pojave *postizama* u devedesetima, koje karakteriziraju novi trendovi u kulturnoj geografiji, popraćeni otkrivanjem potpuno novih područja istraživanja. Na kraju urednica navodi neke terminološke dileme s kojima se, zajedno s prevoditeljem, susretala uređujući knjigu. To su ponajprije nedoumice oko prijevoda i prilagodbe engleskih termina hrvatskom jeziku, pri čemu se moralo paziti da se ne izgubi značenje koje termin ima u engleskome. Usto urednica pomno na primjeru pojma humana — socijalna – društvena geografija – antropogeografija obrazlaže još uvijek aktualan problem značenjske neujednačenosti nekih hrvatskih pojmova u geografiji.

Zaključno valja naglasiti da se knjiga može smatrati vrlo vrijednim kompendijem kritičkih ogleđa o nekim ključnim pojmovima iz kulturne geografije i to zbog više razloga: ponajprije zbog svoje transdisciplinarnosti, odnosno promicanja različitih gledišta o pojmovima s aspekta

proučavanja raznih disciplina, zatim zbog primjene novih teorijskih pristupa u obradi izdvojenih aktualnih pojmova te raznovrsnosti pojmova koje obrađuje, od kojih neki na prvi pogled nemaju mnogo dodirnih točaka s klasičnim poimanjem geografije, ali su zapravo protkani kroz brojne teme suvremene humane geografije i ostalih društvenih znanosti. Osobit su doprinos ove knjige i iscrpni popisi literature na kraju svakog ogleđa, koji olakšavaju daljnja istraživanja o nekoj temi, prijevodi mnogih dosad neprevedenih i nerazjašnjenih pojmova iz kulturne i humane geografije, kojima se znatno obogaćuje (kulturno)geografska terminologija, te pregled razvoja kulturne geografije u njezinu pogovoru. S obzirom na sve navedeno ovu bi knjigu trebalo shvatiti kao dobrodošlu pomoć u razumijevanju novih ideja i pojmova koji su se pojavili u suvremenim kulturnogeografskim istraživanjima, ali i kao poticaj za daljnje širenje spoznaja o kritičkoj kulturnoj geografiji. Upravo zato ona može imati veliku praktičnu vrijednost, ne samo za studente i istraživače kulturne i humane geografije nego i za one iz drugih društvenih znanosti.

Ivana Crljenko

*Leksikografski zavod Miroslav Krleža,
Zagreb*